

واکاوی ویژگی‌ها و ابعاد تحقق تمدن نوین اسلامی مبتنی بر تربیت متعالیه با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

هادی بیاتی^{۱*}

حمیدرضا منیری^۲

چکیده

هدف: پژوهش حاضر تلاش دارد تا بر اساس منظومه فکری و نگرش آیت‌الله خامنه‌ای، ویژگی‌ها و ابعاد تحقق تمدن نوین اسلامی مبتنی بر تربیت متعالیه امام خمینی(ره) را، مورد مطالعه قرار دهد و به این پرسش‌ها پاسخ دهد که بر اساس تربیت متعالیه (با تأکید بر دیدگاه امام خمینی)، مبنای تمدن اسلامی چیست؟ و این که بر اساس مبنای تربیت متعالیه، مهندسی کلان آیت‌الله خامنه‌ای برای شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی چه ویژگی‌ها و ابعادی را دارد؟

روش‌شناسی پژوهش: این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از روش تحلیل کیفی، محتوای پیام‌ها و سخنان آیت‌الله خامنه‌ای را در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی، مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. **یافته‌ها:** امام خمینی(ره) بر اساس تربیت متعالیه مدعی هستند تمدن مطلوب اسلامی در صورتی به وجود می‌آید که تربیت متعالیه در ابعاد سه‌گانه اخلاقی، اعتقادی و فقهی در فرد و سپس جامعه به وجود آید. **نتیجه‌گیری:** بر اساس منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای و در راستای تربیت متعالیه، ویژگی‌های تمدن نوین اسلامی در ابعاد سه‌گانه ذیل محقق می‌شود: الف: «تربیت عقلانی» به‌وسیله عقل‌گرایی و عقلانیت محوری، تولید فکر و سپس با نوآوری در عرصه علم می‌باشد. ب: «تربیت اخلاقی» به‌وسیله حق‌گرایی و حقیقت‌جویی، فضیلت‌گرایی و نوگرایی به دور از تحجر می‌باشد که نتیجه آن در سبک زندگی اسلامی است. پ: «تربیت فقهی» با شکل‌گیری امنیت، وجود دانشگاه تمدن‌ساز مهیا می‌شود که باعث ایجاد مدیریت کارآمد و نهایتاً منجر به نظام‌سازی می‌شود.

کلید واژه‌ها: تمدن نوین اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای، امام خمینی و تربیت متعالیه.

Email: h.bayati@umz.ac.ir

۱- استادیار تاریخ گروه معارف اسلامی، دانشگاه مازندران،
بابلسر، ایران (نویسنده مسئول)

Email: h.moniri@umz.ac.ir

۲- استادیار انقلاب اسلامی گروه معارف اسلامی دانشگاه
مازندران، بابلسر، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۶

مقدمه

یکی از مسائل مهمی که آیت‌الله خامنه‌ای (به‌عنوان معمار و مهندس کلان انقلاب اسلامی) در سال‌های رهبری تاکنون بارها بدان اشاره کرده‌اند، موضوع تمدن نوین اسلامی است که نشان از جایگاه ویژه‌ای این موضوع در اندیشه سیاسی ایشان دارد. از این‌رو یکی از اهداف بلند انقلاب اسلامی، حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی است لذا سیاست‌گذاری‌های عمومی، برنامه‌های توسعه، پیشرفت اقتصادی، سیاست خارجی و... در ذیل و در راستای رسیدن به تمدن نوین قرار می‌گیرند. تمدن نوین اسلامی که رهبری انقلاب به مناسبت‌های مختلف بدان اشاره کرده‌اند، نوعی نگاه به آینده و به منزله‌ی مشخص کردن افق در برابر ملت بزرگ ایران است. لذا ایشان تمدن‌سازی اسلامی مجدد در عصر جدید را مسئله‌ی مهم عصر حاضر می‌دانند (بیانات، خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴). از این‌رو به مناسبت‌های مختلف، به ضرورت احیاء و اعتلای مجدد تمدن اسلامی تأکید داشته‌اند. بنابراین شکل‌گیری و تحقق تمدن نوین اسلامی از ضروریات اندیشه سیاسی ایشان می‌باشد.

با بررسی و غور در مجموعه مکتوبات، منشورات، بیانیه‌ها و سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای، می‌توان هندسه و منظومه فکری معرفتی و مهندسی کلان ایشان را به‌دست آورد. منظومه فکری ایشان بیانگر گفتمان و جریان فکری- فرهنگی ویژه‌ای است که هم ادامه‌دهنده گفتمان فکری علمای گذشته، همچون شیخ مفید و استمرار بخش گفتمان امام خمینی(ره) است.

این منظومه فکری با ویژگی‌های خاص که دارد، در بحثی تحت عنوان تحقق اهداف اسلامی متبلور می‌شود که هدف از تحقق اهداف اسلامی از منظر ایشان، شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی است.

از سوی دیگر، شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی همواره باید طبق الگویی کامل و جامع باشد. چنانچه این الگو باید بر مبنای اسلام و مبانی انسان‌شناختی آن استوار شده باشد. لذا دست یافتن به نقشه علمی و الگویی تمدن‌ساز و اقتدارآور بر اساس مبنای اسلام و مبانی انسان‌شناختی، مسئله اصلی در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی می‌باشد.

با لحاظ به این‌که آیت‌الله خامنه‌ای خود را همواره موظف به تبعیت از مکتب و مشی امام خمینی(ره) می‌دانند و این‌که امام خمینی(ره) در مکتب حکمت متعالیه قائل به نوعی از تربیت متعالیه بر اساس روایتی از کتاب چهل حدیث می‌باشند، از این‌رو به نظر می‌رسد مبنای تربیتی امام خمینی(ره)، می‌تواند مبنای ویژگی‌ها و ابعاد تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای باشد. از این‌رو محققان در این پژوهش به‌دنبال پاسخ به سؤالات ذیل می‌باشند:

۱- از منظر امام خمینی(ره) نقشه علمی تمدن‌ساز و اقتدارآور چیست؟

۲- بر اساس منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای و در راستای تربیت متعالیه، ویژگی‌ها و ابعاد تمدن نوین

اسلامی چیست؟

پیشینه تحقیق

هر چند پژوهش‌های زیادی در باب تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، نظیر «واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری» (۱۳۹۴)، «تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (چیستی و چگونگی تکامل تمدنی جمهوری اسلامی ایران)» (۱۳۹۳)، «بنیان‌های فکری تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری» (۱۳۹۴)، «مؤلفه‌ها و راهکارهای تمدن نوین اسلامی در اندیشه‌های امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری» (۱۳۹۸)، «تمدن نوین اسلامی و سبک زندگی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی» (۱۳۹۴)، «واکاوی عوامل رکودآفرین و موانع اعتباری ایجاد تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری» (۱۴۰۰)، «مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل‌گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری» (۱۳۹۹)، صورت گرفته که در آنها شاخصه‌ها و مؤلفه‌ها، بنیان‌های فکری، سبک زندگی و موانع اعتباری تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای و امام خمینی(ره) مورد بررسی قرار گرفته است. اما در هیچ‌کدام از پژوهش‌های مذکور نوآوری ذیل در آنها دیده نمی‌شود، که عبارتند از:

الف- بررسی نقشه علمی تمدن‌ساز و اقتدارآور بر اساس مبنای امام خمینی(ره) در تربیت متعالیه.

ب- تبیین ابعاد و ویژگی‌های تمدن نوین اسلامی در راستای مهندسی کلان آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس تربیت متعالیه. از این‌رو لازم است از نگاه و دریچه‌ای نو به این مسئله مهم پرداخت.

چارچوب نظری پژوهش

۱- منظومه فکری در آثار آیت‌الله خامنه‌ای

با بررسی و غور در مجموعه مکتوبات، منشورات، بیانیه‌ها سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای، می‌توان هندسه و منظومه فکری معرفتی ایشان را به دست آورد. گفتنی است منظومه فکری ایشان بیانگر گفتمان و جریان فکری- فرهنگی ویژه‌ای است که هم ادامه‌دهنده گفتمان فکری علمای گذشته، همچون شیخ مفید، شیخ طوسی، خواجه نصیر، صاحب جواهر، سیدعبدالحسین لاری و دیگران است و ادامه‌دهنده گفتمان امام خمینی(ره) می‌باشد و هم با رویکرد اجتهادی به امور معاصر می‌پردازد و از جریان‌ها و گفتمان‌های معاصر همچون: جریان سنتی بی‌توجه به دغدغه‌های انسان معاصر، جریان روشنفکری غرب‌زده و شرق‌زده، جریان روشنفکری دینی التقاطی، جریان تجددستیزی و سنت‌گرایی و جریان اخباری نوین و ضدعقلانی، متمایز است (خسروپناه، ۲۰۱۶: ۱۳-۱۲). در این راستا است که ایشان نظام اسلامی را مبتنی بر هندسه‌ی الهی برای جامعه می‌داند (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۳/۱۲/۲۱).

از پیش فرض‌های پژوهش حاضر این است که منظومه فکری و مهندسی کلان آیت‌الله خامنه‌ای از سه ویژگی «نگرش جهانشمولی»، «نگرش پیوسته» و «نگرش تکاملی» برخوردار می‌باشد.

• «نگرش جهانشمولی به کلیت حوادث تاریخی» جهان شمولی به این معناست که دین اسلام مختص مکان، قوم، نژاد خاصی نیست بلکه این ویژگی را دارد که فراتر از زمان و مکان به حرکت درآید و سراسر جهان را فراگیرد. اسلام دینی است که از همان ابتدای نزولش برای همه بشریت نازل شده است (یزدان مدد و عظیمی فر، ۲۰۱۳: ۳-۴). قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ» (تکویر، ۲۷) و یا در آیه‌ای دیگر «قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ»^۲ (اعراف، ۱۵۸). می‌توان گفت مهم‌ترین خصیصه نگاه فراگیر و جهانشمول، یکی بودن فطرت انسان‌هاست، لذا آداب و قواعد فطرت، قواعدی فراگیر و مبتنی بر هویت تاریخی بشر می‌باشد که برخی از آن ویژگی‌ها عبارتند از: انسان هویت تاریخی دارد، انسان‌ها فطرت یکسانی دارند، انسان‌ها مسئولیت مشترک بر اساس تقدیر مشترک دارند، نگاه فراگیر در حریم و قلمرو توسعه تفکر نظام واحد جهانی، تأثیر ویژه‌ای را دارا می‌باشد (پورنجاتی، ۱۹۹۹: ۸-۹). آیت‌الله خامنه‌ای کوشیده‌اند جلوه‌هایی از اسلام جهانشمول را در آثار و بیانات خود ارائه دهند. در این راستا است که ایشان هدف نهایی، را تشکیل امت واحده اسلامی و ایجاد تمدن اسلامی جدید می‌دانند (بیانات در اجلاس بین‌المللی بیداری اسلامی، ۱۳۹۰/۶/۲۶)؛ چرا که از منظر ایشان پیروزی از آن اسلام است و جبهه‌ی کفر با همه‌ی وسعت، با همه‌ی زرق و برق... وادار به عقب‌نشینی خواهد شد (بیانات در دیدار قاریان و حافظان برتر شرکت‌کننده در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۵/۲/۲۹). از این رو معلوم می‌گردد ایشان نگاه جهانشمولی دارد.

• «نگرش پیوسته به کلیت حوادث تاریخی» جهت تبیین نگرش آیت‌الله خامنه‌ای به تاریخ ابتدا می‌بایست نظریه «پیوستگی» تبیین شود. نظریه پیوستگی در مقابل نظریه گسستگی مطرح می‌شود و در آن به رویدادهای تاریخی دوره‌های مختلف به شکل پیوسته نگاه می‌شود. در این دیدگاه، تاریخ متشکل از وقایع و مقدمات جداگانه مختلف نیست؛ بلکه پیوسته است و یکدست کردن وقایع مختلف و برقراری رابطه علی و معلولی بین آنان، منجر به شکل‌گیری یک رخداد معنادار تاریخی می‌شود، بنابراین برای تحلیل جامع و صحیح باید همه مقدمات و وقایع خرد را یکپارچه در نظر گرفت. درباره مؤلفه‌های تمدن اسلامی، چنین نیست که همه‌ی وقایع در تاریخ صدر اسلام و امامان معصوم رخ داده باشد، بلکه می‌توان با کوچک‌ترین سرنخ، زمینه‌های اولیه وقایع و حوادث را کشف نمود. بنابراین برخی از مورخان و علما با بررسی وقایع و بازسازی آنها، سعی می‌کنند روند سیر حرکت تاریخ و وقایع را به‌دست آورده و علل رخدادها را نیز تجزیه و تحلیل نمایند (نجفی، ۲۰۱۹: ۱۳). آیت‌الله خامنه‌ای در راستای روایت کلان از تاریخ، انسانیت در تاریخ را پیوسته قلمداد می‌کنند، لذا از منظر ایشان تعرض به یک انسان، تجاوز به همه‌ی انسانیت می‌باشد (بیانات در مجمع عمومی سازمان ملل، ۱۹۸۷/۹/۲۲)؛ با همین نگاه است که ایشان در مورد تاریخ انقلاب اسلامی ایران معتقدند، می‌بایست یک نگاه فراگیر به تاریخ انقلاب اسلامی داشته باشیم؛ چرا که نگاه‌های کوتاه و

۱. این قرآن به جز تذکری برای عالمیان نیست.

۲. (ای رسول ما به خلق) بگو که من بر همه شما جنس بشر، رسول خدایم.

حادثه‌ای به رویدادها، زیاد گویا نمی‌باشد، و باید نگاه فراگیر به فرایند انقلاب اسلامی داشت (بیانات در دیدار مردم شیراز، ۲۰۰۸/۴/۳۰) تا علل وقوع رخدادها و وقایع دور از هم را تشریح کرد.

• «نگرش تکاملی به کلیت حوادث تاریخی» جهت توضیح این نگرش آیت‌الله خامنه‌ای به تاریخ، می‌بایست تبیین شود که نظریه «تکاملی» در مقابل نظریه انحطاط ابن خلدون مطرح می‌شود (ر.ک: ابن خلدون، ۱۹۸۳: ۳۲۴-۳۲۵). مراد از سیر تکاملی این است که یک شیء یا ماده در مسیر حرکت به سوی تکامل، روند افولی و صعودی آن در مجموع مثبت باشد و این سیر همواره حرکت آن حلقوی شکل است (نجفی، ۲۰۱۹: ۱۳). آیت‌الله خامنه‌ای در راستای روایت تکاملی از تاریخ معتقدند شناخت و معرفت از تاریخ نبی مکرم اسلام و تاریخ همه پیامبران ما را به این نکته می‌رساند که پیامبران آمدند تا حرکت بشر را به سمت کمال ضمانت کنند و قله‌ی انسانیت و تکامل بشری را در مقابل چشم آنها قرار دهند (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۶۸/۷/۲۴). لذا از منظر ایشان سیر و حرکت عالم و تحولات تاریخی با محوریت انبیاء به سمت تکامل و کامل شدن می‌باشد.

۲- فرآیند تحقق اهداف اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

بر اساس مبحث فوق، هندسه و منظومه آیت‌الله خامنه‌ای در بحثی تحت عنوان «فرآیند تحقق اهداف اسلامی» متبلور شده است که در واقع، دربرگیرنده مبنای مکتب فکری ایشان پیرامون تمدن نوین اسلامی می‌باشد. ایشان در این زمینه قائلند که نظام اسلامی دارای مبانی هست و آرمان‌هایی را دنبال می‌کند؛ و این که بر اساس این مبانی و آرمان‌ها، وظایفی برای حاکمان و مسئولان نظام اسلامی وجود دارد. ایشان پنج مبنا را به‌عنوان اصول اساسی اندیشه اسلامی طرح کرده و تبیین می‌کنند که عبارتند از:

- ۱- این که همه اندیشه‌های اسلامی بر اساس توحید است.
 - ۲- این که انسان و جایگاه ویژه انسان در نظام خلقت بر اساس تکریم است.
 - ۳- این که حیات انسان بعد از مرگ تداوم دارد.
 - ۴- این که انسان دارای استعدادهای بی‌انتهاست؛ و چون خدا بی‌انتهاست؛ رشد انسان هم بی‌انتهاست از این رو انسان برای یک سیر بی‌نهایت آفریده شده است.
 - ۵- و این که عالم دارد به سمت حاکمیت حق و صلاح غلبه حق بر باطل حرکت می‌کند، گرچه فراز و فرودهایی در کار بوده است، اما روند کلی، همیشه به سمت غلبه حق بر باطل است.
- ایشان با طرح پنج مبنای اصلی تفکر انقلاب که تبیین شد، پنج وظیفه را نیز برای حاکمان و مسئولان نظام اسلامی مطرح می‌کنند که در یک مسیر منطقی قابل تحقق می‌باشند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۹/۱۲).

ایشان در این رابطه قائلند اگر این وظایف به‌درستی انجام گیرد فرآیند تحقق اهداف اسلامی محقق می‌شود. مراحل فرآیند تحقق اهداف اسلامی عبارتند از:

- ۱- تحقق اصل «انقلاب اسلامی» است؛ که در سال ۵۷ محقق شد.

۲- تحقق «نظام اسلامی» است؛ که این مرحله از سال ۵۸ با تدوین و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی محقق شد.

۳- تحقق «دولت مطلوب اسلامی» است که تاکنون هنوز محقق نشده است.

۴- به وجود آمدن «کشور اسلامی» بعد از این که دولت اسلامی محقق شد.

۵- و نهایتاً شکل‌گیری «تمدن نوین اسلامی».

نکته مهم این است که ایشان تأکید دارند تا یکی از مراحل پنج‌گانه فوق محقق نشود، مرحله بالاتر امکان تحقق ندارد، لذا بر اساس این نقش راه اگر همه مراحل محقق شود در امر ظهور امام زمان(ع) تسریع می‌شود (همان).

با حفظ مطالب موجود و با لحاظ به این که فرضیه پژوهش این است که می‌توان بر اساس جامعه مطلوب از منظر تربیت متعالیه امام خمینی(ره)، ویژگی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای را تبیین نمود، لذا لازم است نقشه علمی تمدن‌ساز بر اساس تربیت متعالیه امام خمینی(ره)، تبیین گردد.

۳- نقشه علمی تمدن‌ساز و اقتدار آور بر اساس تربیت متعالیه امام خمینی

با توجه به این که امام خمینی(ره) فیلسوفی نوصدرایی و در جرگه حکمت متعالیه و متأثر از صدرالمتهلین شیرازی است، انسان‌شناسی امام خمینی(ره) هم مبتنی بر حکمت متعالیه است (جهت تبیین بیشتر ر.ک: لکزایی، ۲۰۱۱: ۱۴۹). نگاه امام به جامعه و تمدن، بر همین نگاه انسان‌شناسانه مبتنی بر حکمت متعالیه استوار است، لذا می‌توان گفت حکمت متعالیه پشتوانه و پشتیبان فکری و فرهنگی جامعه و تمدن مطلوب و متأثر از آن است و می‌توان از آن به‌عنوان چهارچوبی جهت تحلیل جامعه و تمدن مطلوب استفاده کرد.

از منظر امام خمینی(ره) اسلام برای تربیت انسان ظهور کرده و درصدد گسترش همه ابعاد تربیتی است (بیانات امام خمینی، سخنرانی در جمع معلمان کشور (مکتب توحیدی- نقش معلم و مادر)، ۱۳۵۸/۵/۲۷).

امام خمینی که از صاحب نظران حکمت متعالیه می‌باشد، بر اساس روایتی در کتاب چهل حدیث^۱ را ارائه می‌دهد که ابزار تفکر منطقی درباره مسائل تربیت انسان در ابعاد گوناگون را فراهم کرده است. ایشان مدعی هستند اگر به ابعاد انسان که در راستای نشئات عالم هستی می‌باشد، پاسخ مناسب بر اساس سه بخش دین داده شود، وی یک انسان تربیت یافته اسلامی است و می‌تواند در تحقق هر چیز ایده‌آلی که در بحث حاضر تحقق تمدن نوین اسلامی است تأثیر شگرفی داشته باشد.

از منظر امام خمینی(ره) مراد از تربیت متعالیه، تربیتی الهی است که در مقابل تربیت متدانیه قرار می‌گیرد. در تربیت غیرمتعالیه به مؤلفه‌های بقای آدمی در جهان مادی عنایت می‌شود و از بقای آدمی در جهان ابدی غافل می‌شود. و حال آن که در تربیت متعالیه، به‌غیر از توجه به معضلات بقای دنیوی آدمی، به معضلات

۱. نگاهی اجمالی به شرح جنود عقل و جهل نشان می‌دهد امام خمینی(ره) در تبیین و تحلیل مفاهیم احادیث، هم به آراء و نظرات ملاصدرا هم توجه داشته است (لکزایی، ۲۰۱۱: ۱۴۹).

بقا در جهان ابدی وی نیز توجه ویژه‌ای می‌شود، چرا که در تربیت متعالیه جهان مادی کشتزار و مقدمه جهان آخرت است (جهت تبیین بیشتر ر.ک: همان، ۱-۱۹۴).

نگاه امام خمینی(ره) به دین اسلام، نگاه منظومه‌ای و بر اساس انسان شناسی معظم‌له می‌باشد. ایشان منطبق با روایتی از نبی مکرم اسلام، علم را به سه بخش و بر اساس لایه‌های سه گانه وجودی انسان تقسیم می‌کنند. رسول خدا فرموده‌اند: «إِنَّمَا الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ وَ مَا خَلَاهُنَّ فَهَوَ قُضْلٌ»^۱ (کلینی، ۱۹۶۹: ۳۷). این روایت با تفسیر امام خمینی(ره) می‌بایست ملاک و نقشه اصلی علمی در اندیشه سیاسی اسلام قرار بگیرد. چرا که در این صورت هست که تمدن آفرین و قدرت‌آور می‌شود. ایشان در تفسیر این روایت با توجه به لایه سه‌گانه انسان، مراد از آیه محکمه را علوم عقلی و اعتقادات و معارف الهی می‌دانند و مراد از فریضه عادل را مرتبط به علوم اخلاقی می‌دانند و مراد از سنه قائمه را مرتبط به علم فقه و احکام شرعی می‌دانند (معینی‌پور و لکزایی، ۲۰۱۲: ۶۷). لذا می‌توان گفت بر اساس مکتب امام خمینی(ره) تمدن مطلوب اسلامی در صورتی به وجود می‌آید که تربیت متعالیه در ابعاد سه‌گانه اخلاقی اعتقادی و فقهی در فرد و سپس جامعه به وجود آید.

۴- ویژگی‌ها و ابعاد تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

بر اساس مباحث پیشین، آیت‌الله خامنه‌ای دارای منظومه فکری و مهندسی کلان در باب گفتمان و جریان فکری و فرهنگی هستند که دارای خصوصیت «جهانشمولی»، «پیوسته» و «تکاملی» به کلیت حوادث تاریخی می‌باشد. لازم به ذکر است این مهندسی کلان، نهایتاً در قالب فرایند تحقق اهداف اسلامی منتهی به ارائه تمدن نوین اسلامی می‌شود.

گفتنی است بر اساس مکتب امام خمینی(ره)، تمدن مطلوب اسلامی در صورتی به وجود می‌آید که تربیت متعالیه در ابعاد سه‌گانه اخلاقی، اعتقادی و فقهی در فرد و سپس جامعه به وجود آید. از سوی دیگر آیت‌الله خامنه‌ای خودشان را موظف به تبعیت از مکتب امام خمینی(ره) در همه ابعاد می‌دانند، چنان‌که ایشان در همان اولین سالروز ارتحال امام خمینی(ره) تصریح فرمودند (بیانات در مراسم اولین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۳۶۹/۳/۱۴) و این‌که ایشان هم در راستای تربیت متعالیه امام خمینی(ره)، هدف بعثت نبی مکرم اسلام را دعوت مردم به عرصه‌ی تربیت عقلانی و تربیت اخلاقی و تربیت قانونی می‌دانند (بیانات در سالروز عیدسعید مبعث، ۱۳۸۸/۴/۲۹). از این‌رو با حفظ مطالب گذشته می‌توان گفت ابعاد ویژگی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در ابعاد سه‌گانه «تربیت عقلانی و تربیت اخلاقی و تربیت قانونی» قابل تحلیل و بررسی می‌باشد که ذیلاً ویژگی‌ها و ابعاد آن بر اساس دیدگاه ایشان تبیین می‌گردد.

۱. «همانا علم سه چیز است: آیه محکم، فریضه عادل، سنت پا برجا، و غیر از این‌ها فضل است.»

ویژگی‌ها و ابعاد معرفتی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای

ضرورت ایجاد تحول معرفتی در جامعه اسلامی را می‌توان با توجه به نکات ذیل تبیین^۱ نمود:
با توجه به این که تمام مقصد انبیاء سوق دادن همه انسان‌ها به معرفت الله است (امام خمینی، ۲۰۰۰: ۱۷/۲۰)؛ آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند که:

اولاً؛ باید نظام اسلامی (یعنی نظام اسلامی، دولت اسلامی و کشور اسلامی، که هر کدام مترتب بر همدیگر است) را از لحاظ مبانی معرفتی‌اش کامل کنیم (بیانات در دیدار دانشجویان نمونه و نمایندگان تشکل‌های مختلف دانشجویی، ۱۳۸۵/۰۷/۲۵).

ثانیاً؛ زمانی که نظام اسلامی بر اساس مبانی معرفتی شکل بگیرد، به‌طور طبیعی باید انتشار پیدا بکند و عقبه عاطفی و فکری ملت‌ها را برای خودش کسب کند (همان).

مراد از ایجاد تحول معرفتی یا بصیرتی، «معارف زمانه شناسانه‌ی ناظر به شرایط عصری حیات اجتماعی دین» می‌باشد. لازم به ذکر است که در اینجا منظورمان از عصری، معاصر نیست؛ چرا که معاصر ناظر بر صد سال دویست سال اخیر است، ولی عصری قدری دامن‌اش وسیع‌تر است. که به‌طور دقیق منظورمان عصر غیبت است. در حقیقت در مرتبه بصیرتی تحول معرفتی باید بتوان معارف عصر غیبت را سامان داد و این که معارف را متناسب با وضعیت و شرایط عصر غیبت ساماندهی کرد. در واقع تحول معرفتی شرح معرفت‌های کلان بنیادین، راهبردی و کاربردی مکتب انقلاب اسلامی و دستیابی به اندیشه راهنمای کلان جهت مدیریت برنامه‌های اسلامی است.

توضیح بیشتر در این زمینه در این نکته هست که در مسیر نیل به تمدن نوین اسلامی، نیاز به فهم مباحث اسلامی به شکل کارساز برای مسائل دنیای این قرن احساس می‌شود (بیانات در دیدار جمعی از مهمانان خارجی، ۱۳۷۰/۱۱/۱۴). بی‌شک جامعه اسلامی در مسیر ایجاد تحول معرفتی، در قبال خود، باید با باور به ارتباط «مبانی اعتقادی اسلامی» با «حرکت عمومی» به سمت اهداف انقلاب اسلامی و نیل به فهم کارساز و کارآمدی اسلام برای حل مشکلات بشریت در قرن معاصر حرکت کند.

نکته مهم دیگر این است که تحول معرفتی در نظام اسلامی منوط به شناخت صحیح هست زیرا شناخت صحیح در همه کارها همانند شناخت و هوشیاری در صحنه جنگ بسیار لازم است (بیانات در دیدار اعضای دفتر رهبری و سپاه حفاظت ولی‌امر، ۱۳۸۸/۵/۵). البته باید گفت منبع ایجاد تحول معرفتی برای نظام اسلامی جهت شناخت صحیح و تربیت اعتقادی، علما و متفکران می‌باشند (بیانات در دیدار جمعی از مهمانان خارجی، ۱۳۷۰/۱۱/۱۴). بر این اساس ویژگی معرفتی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، در موارد ذیل، قابل مذاقه و بررسی می‌باشد:

۱. در این پژوهش مراد از نظام اسلامی، شامل همه افراد جامعه اسلامی می‌باشد چه حاکمان و چه افراد جامعه اسلامی.

عقل‌گرایی و عقلانیت محوری

یکی از مهم‌ترین بنیان‌های اندیشه سیاسی در اسلام، عقلانیت محوری و باور به تعقل صحیح^۱ است (فیض کاشانی، ۱۹۹۳: ۲۹۴-۲۹۳). ویژگی‌های واژه عقل‌گرایی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای عبارتند از: دارا بودن رویه مبتنی بر منطق و محاسبه‌گری، دیدگاه انقلابی و غیرمحافظه‌کاری داشتن و لحاظ کردن واقعیت‌ها و وضعیت فعلی. بر این اساس ملاک تحلیل ایشان در صحنه‌های گوناگون، تحلیلی منطبق با منطق و واقعیت و در عین حال انقلابی می‌باشد. این رویکرد را می‌توان در بیانات ایشان مشاهده نمود: «مبنای اقتدار در جمهوری اسلامی یک مبنای «عقلانیتی» است؛ یعنی ما اقتدار را بر مبتنی بر احساس و عاطفه و توهم و امثال آنها نمی‌دانیم. لذا ملاک قدرت ملی یک ملاک مبتنی بر عقل می‌باشد؛ به عبارت دیگر مبنای بجا و منطقی دارد (بیانات در ارتباط تصویری با مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح ۱۳۹۹/۷/۲۱)؛ بنابراین عقلانیت از مهم‌ترین ابزار جهت‌دهنده و ارزش‌گذار فعالیت‌ها در نظام اسلامی به‌شمار می‌آید. همچنین در ارکان تفکر و تمدن نوین اسلامی، عقلانیت در کنار نوگرایی و سماحت اسلامی جایگاهی بسیار مهم و تأثیرگذار دارد چرا که از منظر معظم‌له عقل‌گرایی و عقلانیت محوری موجب تولید فکر می‌شود که اهمیت و جایگاه اساسی و مهمی در نگرش اسلامی دارد.

تولید فکر

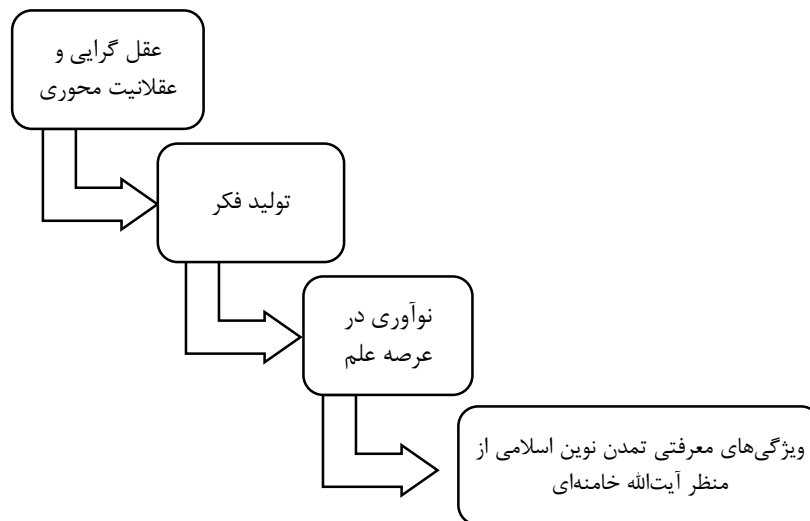
عمق معارف دینی همانند کُنه دریایی است که حرکت در آن در تمام ایام ممکن بوده و جهد و تلاش اندیشمندان زمان‌شناس اسلامی که لازمه تولید اندیشه مناسب با احتیاجات زمانه می‌باشد، باعث پویایی این مکتب می‌شود. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه معتقدند: «حرف نو همیشه وجود دارد؛ تولید فکر، تولید اندیشه راهنما و راهگشا برای بشریت می‌باشد» (بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه، ۱۳۷۹/۷/۱۴). بنابراین از منظر ایشان تولید فکر نو نتیجه و میوه عقل‌گرایی و عقلانیت محوری، می‌باشد که باعث نوآوری در عرصه علم می‌شود.

نوآوری در عرصه علم

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای تولید علم، معنای خاصی دارد که بیشتر بر نوآوری علمی اطلاق می‌شود و این دقیقاً در مقابل دیدگاه ترجمه‌متون و آثار غربی قرار دارد که جریان غرب‌گرا پیرو آن است (سبحانی، ۲۰۱۳: ۲۶۴). مقام معظم رهبری در ضرورت نوآوری در عرصه علم برای شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی معتقدند که پایه اصلی تمدن، علاوه بر نوآوری در عرصه علم و صنعت، بر فرهنگ و کمال انسانی، استوار است (بیانات مقام معظم رهبری، در تاریخ ۱۳۷۳/۱/۱). در واقع از منظر ایشان داشتن یک مکتب فکری، به منزله نقشه راه رسیدن به تمدن نوین اسلامی است (بیانات در دیدار مسئولان سازمان انرژی اتمی و کارشناسان هسته‌ای، ۱۳۸۵/۳/۲۵)؛ چرا که هیچ ملتی بدون داشتن یک ایدئولوژی و یک مکتب نمی‌تواند به تمدن برسد (بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳).

۱. اشاره به حدیث «مَا الْعَقْلُ قَالَ مَا عَيْدٌ بِهِ الرَّحْمَنُ وَ اُكْتَسِبَ بِهِ الْجَنَانُ» (علامه مجلسی، ۱۴۴۰ هـ. ق، ج ۱: ۱۱۶).

مقام معظم رهبری نوآوری را انتقال علم از تمدن غرب نمی‌داند و معتقد است باید نوآوری علمی در کشور صورت گیرد که همراه با جرأت علمی باشد (بیانات در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۷۹/۱۲/۹). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت؛ ویژگی‌های معرفتی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (همان‌گونه که در نمودار ذیل ترسیم شده است) به‌وسیله عقل‌گرایی و عقلانیت محوری که موجب تولید فکر می‌شود و نهایتاً در نوآوری در عرصه علم خودش را نشان می‌دهد، به‌وجود می‌آید.

نمودار ۱: ویژگی‌های معرفتی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

ویژگی‌های اخلاقی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

بر اساس منظومه فکری مقام معظم رهبری و در راستای مبانی معرفت‌شناسانه، هستی‌شناسانه و انسان‌شناسانه امام خمینی(ره) در مسیر ایجاد تحول معنوی(اخلاقی)، در نظام اسلامی، می‌بایست تحول معنوی و اخلاقی ایجاد شود چراکه نظام اسلامی نمی‌تواند نسبت به فرهنگ و اخلاق مردم خود بی‌تفاوت باشد (بیانات در دیدار جوانان و دانشجویان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۱/۱۲/۶). از منظر امام خمینی(ره) و بر اساس آموزه‌های اسلامی مؤثر در عالم وجود فقط الله است و لذا انسان باید هر چه بیشتر خودش را از حیث اخلاقی به خدا نزدیک کند (امام خمینی، ۲۰۰۰: ۱۷/۲۰). لذا باید با بیداری و برانگیختگی درونی به سوی مبدأ مطلق برای نیل به بالاترین درک وجدانی وجودی از توحید در بستر حرکت به سمت اهداف انقلاب اسلامی و مؤثر در افزایش انگیزه و بصیرت انقلابی و سراسیمگی در مجاهدت و مقابله با دشمن برخیزد؛ لذا از اقدامات اساسی در نظام اسلامی، حرکت به سوی دگرگونی باطنی و روحانی می‌باشد چرا که در گذشته

مردم به صورت طولانی تحت تأثیر رویه‌های تربیتی غیردینی بودند (بیانات در دیدار جمعی از مهمانان خارجی، ۱۳۷۰/۱۱/۱۴).

مقام معظم رهبری معتقدند نظام اسلامی باید این معنویت را در درون خودش به یک معنا تفصیل و بارور کند تا این معنویت عمق و علو پیدا کند. به عبارتی جامعه اسلامی جهت تحقق تمدن نوین اسلامی، نیاز به معنویت متعالی است. در هندسه فکری معظم له، معنویت واقعی در مکتب اهل بیت معنویتی بدون انزوا، بدون جدایی از زندگی و به عبارتی، معنویت همراه با سیاست و عرفان، همراه با فعالیت اجتماعی، تضرع و گریه پیش خدای متعال و همراه با جهاد است (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۶/۶/۸).

ویژگی اخلاقی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، در موارد ذیل، قابل مذاقه و بررسی می‌باشد.

حق‌گرایی و حقیقت‌جویی

حق‌خواهی و تنظیم امور و جریان حق نیز انطباق با امر مسلم و قطعی و عینی از ارکان اساسی اندیشه سیاسی پیشوایان اسلام محسوب می‌شود و بر همین اساس آنها جز حق بر هیچ چیز نمی‌اندیشیدند و تحت هیچ‌گونه الزامات و ملاحظات دیگری قرار نمی‌گرفتند. این نگرش نحوه اداره و برخورد آنها با دشمن و سیاست و دفاعی آنها را نیز تعیین می‌کرد. بر این اساس، حق‌گرایی و حقیقت‌جویی با برداشتن موانع جدی که بر سر راه ایجاد تمدن وجود دارد، زمینه ساز تحقق تمدن می‌گردد.

از منظر معظم‌له هم مهم‌ترین نگرش اسلام از لحاظ نظری و عقیدتی در حوزه اندیشه و عمل به‌ویژه در کنش فردی، اجتماعی و سیاسی و جز آن که می‌تواند به‌مثابه موتور محرکه‌ای برای ایجاد تمدن و ثبات و حفظ آن در نظر گرفته شود، حق‌گرایی، حق‌خواهی و حقیقت‌جویی در سایه «گسترش عقلانیت» و عنصر «پرورش اخلاق» است (بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث، ۱۴۰۰/۱۲/۱۰).

فضیلت‌گرایی

اساساً در نگرش حکیمان مسلمان فضیلت معیار و ملاک اساسی یک جامعه و مدینه خوب است که آن را مدینه فاضله می‌نامند. مردم مدینه فاضله، یکدیگر را برای تحصیل سعادت یاری می‌کنند.

از منظر معظم‌له منظور از فضیلت‌گرایی، باور به اصول و موضوعات بنیادینی است که در شکل دادن به ارزش‌ها و ایجاد آنها و در نتیجه شکل‌گیری تمدن بر مبنای ارزش‌ها، نقش اساسی دارند و نوعی ارزش اخلاقی و کنش رفتاری متعال محسوب می‌گردند (بیانات در دیدار پنجاه هزار فرمانده بسیج سراسر کشور، ۱۳۹۲/۸/۲۹). این ارزش‌ها در واقع فضیلت‌های هستند که در فرد و جامعه ایجاد می‌شوند و جهت‌گیری فرد و جامعه را در مسیر زندگی و حرکت به پیش و ایجاد تمدن تعیین می‌کنند. لذا ایشان همواره به الزامات اخلاقی، یعنی پرورش اخلاقیات نیکوی اسلامی، توصیه می‌کنند.

نوگرایی به دور از تحجر

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای تمدن اسلامی ضمن این که به ارزش‌های اصیل و اصول کتاب و سنت پای بند است، از تحجر و تعصب نیز به دور است. به بیان دیگر، از منظر ایشان تجدد و نوگرایی به دور از تحجر، باز کردن میدان‌های تازه زندگی، مطلوب اسلام است؛ اصلاً اسلام این را از انسان خواسته؛ این به برکت تأمل، تعمق، کار دست، کار فکری، تلاش علمی، مجاهدت، استقبال از کار و از خطر در همه میدان‌ها و همت‌ها را بلند کردن به دست می‌آید. ایشان نقطه مقابل چنین توصیفی از نوگرایی را، سلفی‌گری انحرافی و تحجر دانسته، آن را مغایر نگرش تمدنی می‌دانند» (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴).

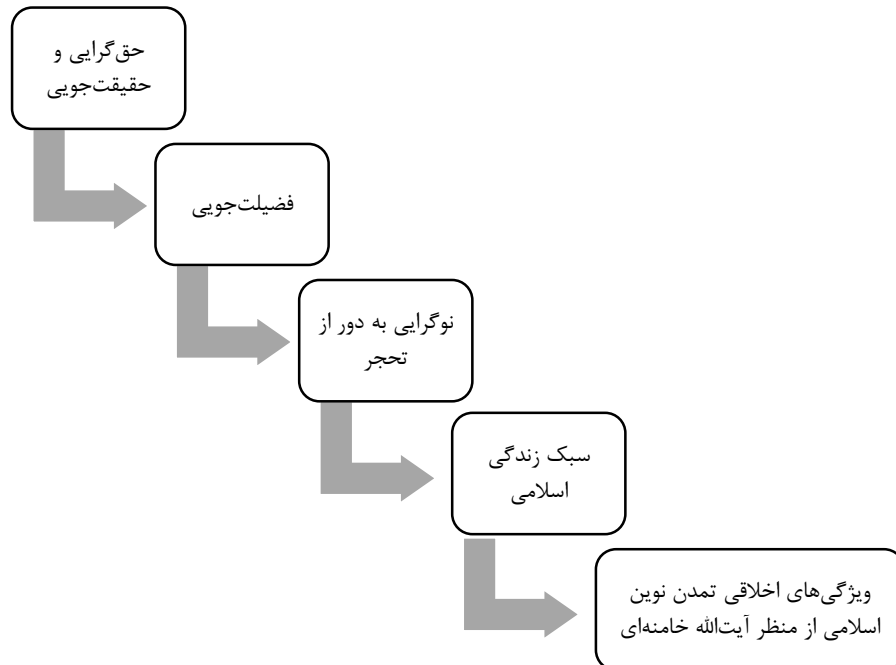
سبک زندگی اسلامی

در دین مبین اسلام، قرآن کریم به‌عنوان تبیین‌کننده همه نیازهای آدمی، سبک زندگی مطلوب را نشان می‌دهد. بر این اساس یکی از مهم‌ترین الزامات شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی توجه به سبک زندگی اسلامی می‌باشد. چنان‌چه که برای ساختن تمدن نوین اسلامی می‌بایست سبک زندگی اسلامی را با بهره‌گیری و عمل به مفاهیم قرآنی طرح‌ریزی نمود.

مقام معظم رهبری همواره بر اصلاح سبک زندگی تأکید فرموده‌اند و سبک زندگی را بخش حقیقی تمدن اسلامی بیان کرده‌اند (بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳). نکته پر اهمیت در رابطه با قسمت نرم تمدن نوین اسلامی آن است که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای چگونگی نوع زندگی، بخش محوری و تکامل بخش در مسیر تمدنی محسوب می‌شود. به عبارت دیگر اگر ما در این بخش پیشرفت نکنیم، همه پیشرفت‌هایی که در ابتدا داشتیم، نمی‌تواند ما را رستگار کند و به ما امنیت اهداء کند (همان).

بنابراین رهبر انقلاب اسلامی، یافتن دلایل عدم تحقق پیشرفت ایده‌آل در سبک زندگی را مهم می‌دانند و با فراخواندن متفکرین و نخبگان حوزوی و دانشگاهی و مسئولان بخش‌های مرتبط با حوزه فرهنگ تصریح می‌کنند که در این رابطه می‌بایست همگان به خود بیاییم و با تلاش مضاعف جهت یافتن آسیب‌ها، به دنبال پیدا کردن راههای علاج بپردازیم.

بر این اساس، از منظر آیت‌الله خامنه‌ای ویژگی اخلاقی تمدن نوین اسلامی (همان‌گونه که در نمودار ذیل ترسیم شده است)؛ حق‌گرایی و حقیقت‌جویی موجب فضیلت‌گرایی و نوگرایی به دور از تحجر می‌شود که نتیجه آن را در سبک زندگی اسلامی می‌توان مشاهده کرد.

نمودار ۲: ویژگی‌های اخلاقی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

ویژگی‌های اخلاقی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

سومین شاخصه تمدن نوین اسلامی بر اساس مبانی امام خمینی(ره) که در منظومه تفکری رهبری هم وجود دارد، انطباق فقهی نظام اسلامی اعم مسئولان و جامعه، با قالب‌ها و معیارهای شرع می‌باشد. امام خمینی(ره) در راستای تبیین ویژگی‌های انسان کامل معتقد است که او دو چهره ظاهری و باطنی دارد که چهره ظاهری‌اش مسائل فقهی است که مجموعه نظام اسلامی باید از این بُعد انسان کامل بهره مناسب را بجویند (امام خمینی، ۱۹۹۷: ۸۳). در این زمینه آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند تحقق حکومت می‌بایست بر اساس حدود الهی، قالب‌ها و معیارهای شرع باشد (بیانات در دیدار فرماندهان و جمعی از پاسداران کمیته‌های انقلاب اسلامی، ۱۳۶۹/۱۰/۱۰).

بر اساس نظر ایشان دولتی اسلامی است که همه اقداماتش چه با توده‌های مردم، چه بین خود مسئولان و چه با نهادها و سازمان‌های بین‌المللی به ضوابط و قواعد اسلامی نزدیک باشد (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۴/۶/۸).

انطباق کامل با قواعد دینی و فقهی هم در کارکرد مسئولان لازم است و هم در ساختار و قالبی که آنها در آن ساختار، وظایفشان را بر اساس دین انجام می‌دهند زیرا در حکومت، قالب‌ها و رویه‌ها به منزلت نظامی هستند که افراد مسئول داخل آن سیستم با هم در ارتباط و کنش می‌باشند و اگر وضعیتی را ترسیم کنیم

که در آن، مسئولانش واجد خصیصه‌های دینی باشد، اما رویه‌ها و قالب‌های آن مبتنی بر مدل‌های غیراسلامی و لاییک بوده باشد، در حقیقت این خصیصه‌ها، سبک و مدل‌های لاییک می‌باشد که خود را بر ایده‌آل‌های مورد نظر دولت اسلامی سربار می‌کند و آن را در ویژگی‌های تحمیلی خود مقید می‌کند. در آن حالت در واقع قالب‌ها و ارگان‌های درون سیستم با حالتی از مغایرت همیشگی با مدل‌ها و رویه‌های لاییک رودرو خواهند شد.

با لحاظ به اهمیت محوری به علم فقه و جایگاه فقیه در اندیشه و نظام اجتماعی مذهب تشیع در دوران غیبت، لازم است که همه‌ی فرآیند انقلاب اسلامی ایران، بر اساس قواعد و ضوابط مذهب تشیع باشد. لذا گام ساخت سازه دولت مطلوب اسلامی نیز مستثنی از این قانون نمی‌باشد از این رو بیش از پیش جهت «دولت‌سازی» نیازمند تبیین و انطباق موازین فقهی هستیم (تقی‌زاده و مشکانی سبزواری، ۲۰۲۰: ۵۸-۳۵). مقام معظم رهبری در تبیین فرآیند طولانی و دشوار تحقق اهداف اسلامی؛ هم به انطباق کامل با قواعد دینی و فقهی هم در کارکرد مسئولان و هم به ساختار و قالبی که آنها در آن ساختار وظایفشان را بر اساس دین انجام می‌دهند، اشاره می‌نمایند؛ از این‌روست که ایشان به صدور احکام فقهی متناسب با دولت‌سازی در هر دو زمینه معتقدند. ایشان تأکید دارند که در جامعه اسلامی باید افرادی مسلط به علوم و دانش دین که مورد نیاز برای پاسخگویی به نیازهای جدید می‌باشد، پرورش یابند (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در کنگره «نقش شیعه در پیدایش و گسترش علوم اسلامی، ۱۳۹۷/۲/۲۲).

ویژگی فقهی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، در موارد ذیل، قابل مذاقه و بررسی می‌باشد:

شکل‌گیری امنیت

بی‌شک هر الگو و مدلی برای انطباق کامل با قواعد دینی و فقهی در مسیر تمدن‌سازی، با امنیت پیوند عمیق دارد. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای امنیت در اشکال مختلف فرهنگی، اجتماعی و غیره برای پیشرفت جامعه اسلامی لازم است. چرا که در جامعه‌ای فساد و عدم رعایت قوانین پابرجا باشد، امنیت حاکم نمی‌شود. لذا رکن اساسی هر اقدامی برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی شکل‌گیری و ایجاد امنیت است (فرم‌پینی فراهانی، ۲۰۱۶: ۸۹). آیت‌الله خامنه‌ای به شکل‌گیری تمدن در ابعاد مختلف آن یعنی امنیت اخلاقی، اقتصادی، روانی و ملی در مجموع ۲۱۸ سخنرانی تأکید داشته‌اند (ر.ک: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای) نکته مهم‌تر این‌که ایشان در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی به امنیتی که واقعاً در ابعاد مختلف محقق شده باشد تأکید دارند نه این‌که صرفاً در اطلاعیه‌ها و گفتارها آمده باشد (بیانات در دیدار فرماندهان نیروی انتظامی جمهوری اسلامی، ۱۳۹۴/۲/۶).

وجود دانشگاه تمدن‌ساز

بی‌شک جهت انطباق کامل با قواعد دینی و فقهی در مسئولان و جامعه اسلامی در مسیر تمدن‌سازی، نیروهای کارآمد را می‌طلبد که به‌طور آگاهانه و با نگاه تاریخی، جامعه را برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی محیا نماید. این وظیفه مهم می‌تواند بر عهده یک دانشگاه تمدن‌ساز باشد. دانشگاه به‌عنوان یکی از

کانون‌های علم و فرهنگ که وظیفه آن تولید، تبیین و تعمیق علم است، از مهم‌ترین مراکز تأثیرگذار در شکل‌گیری و رشد تمدن نوین اسلامی است تا بدان حد که می‌توان ادعا نمود دانشگاه‌ها به‌عنوان عامل اصلی شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی است و بدون دانشگاه هیچ تمدن جامع و کامل شکل نخواهد گرفت. در دوره کنونی نیز کارکردهای دانشگاه تمدن‌ساز تنها در آموزش، پژوهش و ایجاد اشتغال خلاصه نمی‌شود، بلکه در نقش یک پایگاه معرفتی به فرهنگ‌سازی و تمدن‌سازی نوین می‌پردازد (خرمشاد و آدمی، ۲۰۰۹: ۱۶۱). مقام معظم رهبری معتقد است دانشگاه‌ها با انجام اقدامات زیر می‌توانند در شکل‌دهی تمدن نوین اسلامی نقش آفرین باشند:

- لزوم حرکت دانشگاه‌ها در جهت نقش آفرینی در ایجاد تمدن نوین اسلامی.
- اطلاع دقیق و میدانی مسئولان وزارت علوم و بهداشت از شرایط واقعی دانشگاه‌ها.
- وجود نیروهای مستعد برای حرکت علمی.
- جهت‌گیری علمی، صحیح و در چارچوب اخلاق و معنویت.
- نیازسنجی علمی برای حال و آینده کشور.
- توجه به استمرار و سرعت پیشرفت علمی را برای جبران عقب‌ماندگی‌ها.
- ارتباط دانشگاه با صنعت و جامعه.
- لزوم نقش آفرینی دانشگاه‌ها در اقتصاد مقاومتی از طریق شرکت‌های دانش بنیان.
- بصیرت دینی و سیاسی برای جوانان و جلوگیری از لغزش‌ها.
- تربیت جوانان معتقد به استقلال فکری، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی.
- توجه به اساتید مؤمن و انقلابی که امروز در دانشگاه‌ها هستند (بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری، ۱۳۹۴/۸/۲۰)؛ گفتنی است که با تحقق دانشگاه تمدن‌ساز، تربیت نیروی انسانی ماهر محقق می‌شود.

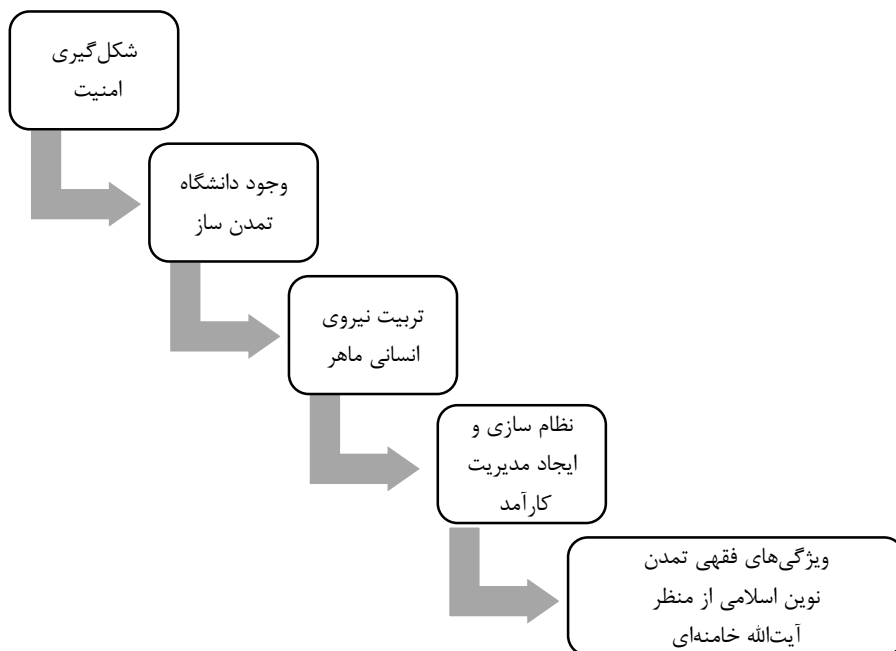
تربیت نیروی انسانی ماهر

از دیگر الزامات انطباق کامل با قواعد دینی و فقهی در مسئولان و جامعه اسلامی در مسیر تمدن‌سازی، تربیت نیروی انسان و مدیران لایق و ظرفیت‌سازی و تربیت نیروهای کارآمد متناسب با رسالت انقلاب اسلامی است. چنانچه تربیت نیروی انسانی ماهر از مهم‌ترین رسالت انبیاست. همچنین به نظر می‌رسد تعبیر پروریدن آدمی، عمدتاً به شکل‌گیری و قوی شدن کارویژه‌هایی اشاره دارد که بناست یک سیر تمدنی را به‌وجود بیاورند، مهم‌ترین این خصلت‌ها و ویژگی‌ها، کار برای خدا می‌باشد (بیانات در دیدار فرماندهان سپاه، ۱۳۷۳/۶/۲۹). بر این اساس، این انگیزه منجر به شکل‌گیری یک تمدن نوین اسلامی در آینده و در قرون آینده می‌شود (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۶/۶/۳۱). زیرا با تربیت نیروی انسانی ماهر، شرایط نظام‌سازی و ایجاد مدیریت کارآمد محقق می‌شود.

نظام سازی و ایجاد مدیریت کارآمد

شکل گیری مظاهر تمدنی بر اساس انطباق کامل با قواعد دینی و فقهی و بروز و ظهور بیرونی تمدن اسلامی بی تردید از رهگذر تأسیس نظام‌های اجتماعی اسلامی گوناگون خواهد بود. مقام معظم رهبری در تحلیل آینده خیزش‌های عربی جریان بیداری اسلامی خطاب به سران این خیزش‌ها به امر نظام‌سازی تأکید داشتند (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴) کم توجهی به امر نظام‌سازی برای حرکت‌های تمدنی تهدیدی جدی به‌شمار می‌رود (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی اساتید دانشگاه‌های جهان اسلام و بیداری اسلامی، ۱۳۹۱/۹/۲۱)

از همین‌رو ایشان در سال‌های اخیر دستیابی به الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت را مطالبه جدی خود قرار داده‌اند (دیدار اعضای شورای عالی مرکز طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با رهبر انقلاب، ۱۳۹۱/۱۲/۱۴)؛ بنابراین این الگو، مقدمه‌ای برای بازسازی نظام‌ها و ساختارهای مدیریتی در آینده حرکت جمهوری اسلامی باید باشد (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۶۹/۴/۲۰) بر این اساس، از منظر آیت‌الله خامنه‌ای ویژگی فقهی تمدن نوین اسلامی (همان‌گونه که در نمودار ذیل ترسیم شده است)؛ با تأثیر شکل‌گیری امنیت بر وجود دانشگاه تمدن‌ساز که منجر به تربیت نیروی انسانی ماهر و نهایتاً باعث نظام‌سازی و ایجاد مدیریت کارآمد می‌شود، به‌وجود می‌آید.

نمودار ۳: ویژگی‌های فقهی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

نتیجه‌گیری

با توجه به این که هدف این پژوهش بررسی منظومه فکری و نگرش جهانشمول در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای مبتنی بر تربیت متعالیه امام خمینی(ره)، بوده است، به نتایج ذیل دست یافته است:

- در این نوشته کوشش شده تا با بهره‌گیری از شیوه تحلیل محتوای پیام‌ها و سخنان آیت‌الله خامنه‌ای، ابعاد و ویژگی‌های تمدن نوین اسلامی از منظر ایشان، مورد توجه قرار گیرد.
- با بررسی و غور در مجموعه مکتوبات، منشورات، بیانیه‌ها، سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای، می‌توان هندسه و منظومه فکری معرفتی ایشان را به دست آورد که بیانگر گفتمان و جریان فکری- فرهنگی ویژه‌ای است که هم ادامه دهنده گفتمان فکری علمای پیشین، همچون شیخ مفید و استمرار بخش گفتمان امام خمینی(ره) است که از سه ویژگی «نگرش جهانشمولی»، «نگرش پیوسته» و «نگرش تکاملی» برخوردار است:
- ایشان کوشیده‌اند جلوه‌هایی از اسلام جهانشمول را در آثار و بیانات خود ارائه دهند که هدف نهایی، تشکیل امت واحده اسلامی و ایجاد تمدن اسلامی جدید می‌باشد.
- با نگاه کلان به رویدادهای تاریخی به شکل پیوسته و تکاملی، ایشان معتقدند می‌بایست یک نگاه کلان و فراگیر به تاریخ انقلاب اسلامی داشته باشیم.
- منظومه فکری معرفتی ایشان در بحثی تحت عنوان «فرآیند تحقق اهداف اسلامی» متبلور شده است که در واقع، دربر گیرنده مبنای مکتب فکری ایشان پیرامون تمدن نوین اسلامی می‌باشد.
- تربیت متعالیه امام خمینی(ره)، پشتوانه و پشتیبان فکری و فرهنگی جامعه و تمدن مطلوب و متأثر از آن است و می‌توان از آن به عنوان چهارچوبی جهت تحلیل جامعه و تمدن مطلوب استفاده کرد.
- امام خمینی که از صاحب نظران حکمت متعالیه می‌باشد، بر اساس روایتی در کتاب چهل حدیث جستاری را ارائه می‌دهد که ابزار تفکر منطقی درباره مسائل تربیت انسان در ابعاد گوناگون را فراهم کرده است. ایشان مدعی هستند اگر به ابعاد انسان که در راستای نشئات عالم هستی می‌باشد، پاسخ مناسب به سه بخش دین (یعنی اعتقادی، اخلاقی و فقهی) داده شود، وی یک انسان تربیت یافته اسلامی است و می‌تواند در تحقق هر چیز ایده‌آلی که در بحث حاضر تحقق دولت مطلوب اسلامی است، تأثیر شگرفی داشته باشد.
- بر اساس مکتب امام خمینی(ره) تمدن مطلوب اسلامی در صورتی به وجود می‌آید که تربیت متعالیه در ابعاد سه گانه اخلاقی، اعتقادی و فقهی در فرد و سپس جامعه به وجود آید.
- ابعاد و ویژگی‌های تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای (که معتقد به تبعیت از مکتب امام خمینی می‌باشد) در ابعاد سه گانه «تربیت عقلانی و تربیت اخلاقی و تربیت قانونی» قابل تحلیل و بررسی می‌باشد.

- ویژگی معرفتی تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای؛ به‌وسیله عقل‌گرایی و عقلانیت محوری، تولید فکر و سپس با نوآوری در عرصه علم به‌وجود می‌آید.
- ویژگی اخلاقی تمدن نوین اسلامی از منظر ایشان در حق‌گرایی و حقیقت‌جویی، فضیلت‌گرایی و نوگرایی به دور از تحجر می‌باشد که نتیجه آن را در سبک زندگی اسلامی می‌توان مشاهده کرد.
- ویژگی اصلی فقهی تمدن نوین اسلامی از منظر ایشان، با شکل‌گیری امنیت، وجود دانشگاه تمدن‌ساز مهیا می‌شود که باعث ایجاد مدیریت کارآمد و نهایتاً منجر به نظام‌سازی می‌شود.

References

- The Holy Quran
- Faiz Kashani, Mohammad Mohsen (1994). *Rah Roshan and the translation of Jannah al-Bayda fi Tahhib al-Ahiya, translated by Seyyed Mohammad Sadiq Aref, Volume 1*, Mashhad: Astan Quds Razavi. (In Persian)
- Farabi, Abu Nasr (1996). *Al-Manyeh politics, translated and explained by Hasan Melkshahi*, Tehran: Soroush Publishing House. (In Persian)
- Farahini Farahani, Mohsen (2015). “Requirements of modern Islamic civilization research”, Proceedings of the Great Islamic Civilization National Conference, Tehran: Shahid University. (In Persian)
- Ibn Khaldoun, Abdur Rahman (1983). *Introduction by Ibn Khaldoun*, translated by Mohammad Parvin Mokhtar Gonabadi, Tehran: scientific and cultural. (In Persian)
- Imam Khomeini (1997). *Faqih Province*, Tehran: Imam Khomeini Editing and Publishing Institute. (In Persian)
- Imam Khomeini, Seyyed Rooh (2000). *Imam Khomeini's Sahifa*, Tehran: Imam Khomeini's Writing and Publishing Institute. (In Persian)
- Khari Arani, Majid, Ali Akbarzadeh, Zahra, (2014). “Foundations and components of modern Islamic civilization with an emphasis on the thoughts of the Supreme Leader of the Islamic Revolution”, Proceedings of the National Conference on Modern Islamic Civilization, Tehran: Shahid University. (In Persian)
- Khorramshad, Mohammad Bagher and Ali Admi, (2009). “Islamic Revolution, Civilizing Revolution; Iranian University, Tamdansaz University”, Cultural Research Quarterly, second period, (6): 161. (In Persian)
- Khosropanah, Abdul Hossein, (2016). *The intellectual system of Ayatollah Khamenei (system of vision, action and secret)*, Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute Publishing Organization. (In Persian)
- Kilini, Mohammad bin Yaqub (1969). *Kafi*, Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiya. (In Arabic)
- Majlisi Muhammad Baghar bin Muhammad Taqi (2018). *Bihar al-Anwar: Al-Jamaa Leder Akhbar al-Imaa al-Athar*, Beirut: Darahiya al-Tratah al-Arabi. (In Arabic)

- Moinipour, Masoud and Lakzaei, Reza, (2013). "The pillars of the united nation and Islamic civilization from the perspective of Imam Khomeini and the Supreme Leader", Scientific Research Quarterly of Islamic Revolution Studies, 9 the year, (28): 51-76. (In Persian)
- Najafi, Musa (2019). "The Theory of Modern Islamic Civilization from a Theoretical Philosophical Approach to a Theoretical Historical Approach", Two Scientific Quarterly Journals of Fundamental Studies of Modern Islamic Civilization, 3, (2): 10-40. (In Persian)
- Pournjati, Ahmed, (1999). "systemic and universal approach in Imam Khomeini's Hajj messages", Miqat Hajj Quarterly, (30): 1-12. (In Persian)
- Sobhani, Mohammad Taqi, (2012). *Scientific movement in the thought of Ayatollah Khamenei, a collection of essays on ijihad and innovation from the perspective of Ayatollah Khamenei*, Tehran: Soroush. (In Persian)
- Taghizadeh, Majid, Meshkani Sabzevari, Abbas Ali, (2019). "Theoretical and objective requirements of the extension of the theory of legal guardianship in the evolutionary process of the Islamic revolution with an emphasis on the second step of the revolution", Nizam Valai Quarterly, second year, 3: 35-58. (In Persian)
- WWW. EMAM.com
- WWW. KHAMENEI.IR
- Yazdan Madd, Tayyaba and Azimifar, Alireza (2013). "Universality of Islam from the perspective of the Qur'an and Hadiths", Qur'an Quarterly in the Mirror of Research, Year 1, (1): 157-180. (In Persian)